

ЛЬВІСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ім. І. БОБЕРСЬКОГО

Кафедра хореографії та мистецтвознавства

ЖАНРИ МИСТЕЦТВА І ХОРЕОГРАФІЯ
(Лекція № 1 з дисципліни «Вступ до спеціальності»
для студентів 1 курсу ФПО)

Розробила: доц., канд. мистецтвознавства
ЦИМБАЛЮК О.К.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні кафедри хореографії та мистецтвознавства

Протокол № 1 від «30» серпня 2019 р.

Зав. кафедри проф., к.п.н. _____ Сосіна В. Ю.

План лекції № 1 «Жанри мистецтва і хореографія»

1. Вступ. Мистецтво як форма свідомого сприйняття і відображення реальності
2. Жанри мистецтва. Театральне мистецтво і хореографія
3. Формування історико-побутових танців

Література

1. Балет: Пер. с англ.-ООО: Астрель, 2008. – 64 с.
2. Васильева-Рождественская М. Историко-бытовой танец. – Москва, 1998.
3. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. 5-е вид., допов. – Київ: Муз. Україна.
4. Голдріч О. Хореографія. Посібник з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю. – Вид. друге, доповнен. – Львів: СПОЛОМ, 2006.
5. Гуменюк А. Народне хореографічне мистецтво України. Академія наук України. – Київ — 1969.
6. Чекетти Г. Полный ученик классического танца / Грациозо Чекетти : Пер. с итал. Е. Лысовой. – Москва: АСТ: Астрель, 2007. – 504 с..
7. www.akolada.org.ua/index.php?dep=&page=bibl/statti/drevdytanc
[Електронний ресурс]

1. Вступ. Мистецтво як форма свідомого сприйняття і відображення реальності

Мистецтво – це одна з форм суспільної свідомості, це складова частина духовної культури людства, специфічний рід практично-духовного освоєння світу. До мистецтва відносять групу різновидів людської діяльності – живопис, музику, театр, художню літературу (яку іноді виділяють особливо - вираження "література і мистецтво") і т.п., поєднаних тому, що вони є специфічними – художньо-образними формами відтворення дійсності.

Художньо-творча діяльність людини розгортається у різноманітних формах, що називають видами мистецтва, його родами і жанрами, вони є закономірно організованою системою видових, родових, жанрових форм. Так, у залежності від матеріальних засобів, за допомогою яких конструюються художні твори, об'єктивно виникають три групи видів мистецтв:

1) просторові, чи пластичні (живопис, скульптура, графіка, художня фотографія, архітектура, декоративно-прикладне і дизайн), тобто такі, котрі розгортають свої образи в просторі;

2) тимчасові (словесні і музичні), тобто такі, де образи будуються в часі, а не в реальному просторі;

3) просторово-тимчасові (танець; акторське мистецтво і всі що базуються на ньому; синтетичне – театр, кіномистецтво, телемистецтво, естрадно-циркове і т.д.), тобто такі, образи яких володіють одночасно довжиною і тривалістю, тілесністю і динамізмом.

Кожен вид мистецтв безпосередньо характеризується способом матеріального буття його творів і застосуванням типом образних знаків. У цих межах усі його види мають різновиду, що визначаються особливостями того чи іншого матеріалу і своєрідністю художньої мови, що впливає звідси.

Одним з потужних художніх засобів впливу на почуття і думки глядачів, змушуючи останніх переживати дійсність, є мистецтво хореографії, вона є діючим засобом суспільного виховання.

Естетичні питання хореографії часто є мало вивченими, це відбувається через те, що хореографічне мистецтво часом вважається вузьким, відокремленим від широкого кола світоглядних проблем, які вивчає наша естетична наука. Між тим, багата й розмаїта практика балетного мистецтва, якби не випадала зі сфери нашої естетик, могла б мати для неї більше значення. Наше балетне мистецтво пов'язане з новаторськими пошуками художнього засвоєння об'єктивної реальності, його насущні проблеми вливаються до загального руслу проблем естетики. Танець як мистецтво інтернаціональне переноситься з країни до країни, постійно збагачуючись та розвиваючись. Найкращі твори класиків хореографії

Доберваля, Перро, Петіпа, Іванова, Фокіна продовжують жити, на багато десятиріч, а часом й на цілі сторіччя, переживаючи своїх гениальних творців.

Світ хореографічної образності диктує свої закони відображення дійсності, які базуються не на буквальній відповідності життєвого та художнього матеріалів, а на ступеню вірності метафоричному, поетичному відображенню життя. Мова танцю – це перш за все мова людських почуттів: і якщо слово щось означає, то танцювальний рух це відображає. І відображає тільки тоді, коли знаходиться у тісному зв'язку з іншими рухами, служить виявленню усієї образної структури танцювального твору.

Хореографічне мистецтво включає різні види мистецтв – музику, власне хореографію, драматургію, живопис. Кожний з цих видів є відповідним до вимог даного виду мистецтва і стає необхідним компонентом хореографічного образного мислення. До нині є безперервний зв'язок народної танцювальної культури з усіма видами сценічного танцю. Сучасна хореографія – це явище, у яке входить три головні напрямки – танець побутовий, який виконується непрофесіоналами, танець сценічний, що виконується фахівцями, та народно-сценічний танець як категорія середня формою побутовою та професійною. Танець побутовий складається з 2-х головних форм – народної та бальної, а танець сценічний – з естрадного танцю та балету – найвищої форми хореографічного мистецтва.

	СУЧАСНА ХОРЕОГРАФІЯ	
Танець побутовий		Танець сценічний (Професійний)
	Народно-сценічний танець	
Танець народний		Танець естрадний
Танець бальний		Балет

Для того, щоби стати першокласним хореографом і педагогом, необхідно вивчати літературу, музику, живопис, скульптуру та інші види мистецтва. Людина, яка пов'язала своє життя із хореографією, повинна бути інтелігентною, мати достатньо високий рівень культури. Як наголошує відомий італійський артист балету, педагог і балетмейстер Енрікко Чекетті у своїй книзі «Повний підручник класичного танцю»: «Якщо ми тренуємо ноги, то не зайвим буде тренування ще й голови». Пояснюючи це, він продовжує «Бо деякі просто блискучі танцівники, чудово володіючи технікою, не призводять враження

великих артистів. Це пояснюється тим, що їх свідомість не підпорядкована тому, що робить тіло. Щоб добре танцювати, треба усвідомлювати свої рухи». Автор пише: «І якщо танцівнику не вистачає культури, розуміння і смаку, то він ніколи не зможе дати живу і яскраву інтерпретацію танцю, а в його виконання не буде нічого видатного».

Отже – до хореографії слід ставитись з позицій вимог художньої творчості. Під художньою творчістю у цілому розуміють наступні види мистецтва: літературу, архітектуру, скульптуру, живопис, графіку, декоративно-прикладне мистецтво, театр, кіно, танець, музику та інші види людської діяльності, які поєднуються у якості художньо-образних форм відображення реального світу.

Усі різновиди мистецтва базуються на здатності людини відчувати, осмислювати і передавати у різних формах свої відчуття, емоції, настрої. На цьому полягає художність мистецтва. Художність – це образність, різниця між мистецтвом і нехудожніми формами відображення життя (наприклад – наукові форми). Художність відображення реального життя полягає у наданні духовності і осмисленості безпосередніх вражень життя, у передачі внутрішнього сенсу явищ дійсності під час відтворення їх чуттєвої форми.

Історично була вироблена система танцювальних рухів, поз і жестів, як отримала назву «класична». Тому вона притаманна класичним образам класичного мистецтва. Ця система дозволяє багаторазово посилювати, розробляти і розвивати пластичну виразність, яка властива людині в реальному житті, і завдяки цьому досягати художньої образності.

2. Жанри мистецтва. Театральне мистецтво і хореографія

Художня діяльність передбачає своєрідний поділ на різні види виразу як у технічному аспекті, так й у формах образотворення – жанри. **Жанр** (від фр. *Genre* — «манера, різновид») у мистецтвознавстві — рід твору, що характеризується сукупністю формальних і змістовних особливостей.

У кожній області художньої діяльності є своя жанрова диференціація, яка є особливою і залежить від специфіки даного виду мистецтва. Приміром, такий жанровий ряд, як «портрет», «пейзаж», «натюрморт» — властиві живопису, складають «побутовий жанр». У музиці, літературі і кіномистецтві цей жанровий ряд володіє зовсім іншими формальними засобами виразності, створити «портрет», «пейзаж», «натюрморт» у традиційній формі тут неможливо. Так само «пісня — романс — кантата — ораторія» є рядом специфічно музичних жанрів. Однак існують загальні для всіх мистецтв жанрові диференціації, які лише по-своєму відбиваються в кожному виді.

У літературі жанри визначаються на основі приналежності до роду літературного, у якому переважають естетичні якості оціночного настрою (сатиричного, патетичного, трагічного); обсягу, а також способу побудови образу (символіка, алегорія, документальність); епічності (роман, героїчна поема, оповідання); ліричності (ода, елегія, пісня); драматизму (трагедія, комедія).

У образотворчому мистецтві цей розподіл відбувається на основі предмету зображення (портрет, натюрморт, пейзаж, історична або батальна картина). Іноді буває на основі способу або характеру зображення (карикатура, шарж)

У музиці жанри розрізняють згідно способу виконання музичних творів (сольні, ансамблеві, хорові, вокально-інструментальні). Характерною ознакою розподілу може бути призначення музичних творів (марш, танець, колискова пісня і т.д.); місце та умови виконання (театральні, концертні, камерні, кіномузика та інші).

Музичний жанр (фр. *Genre* — рід, вид, тип, манера) — багатозначне поняття, що характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами, з огляду на їх походження, умови виконання, сприймання та інші ознаки (зміст, структура, засоби виразності, склад виконавців тощо). Поняття музичного жанру відображає основну проблему музикознавства і музичної естетики — взаємозв'язок між позамузичними факторами творчості з її суто музичними характеристиками. Музичний жанр є одним із найважливіших засобів художнього ототожнення.

Поняття музичного жанру побутує в різних аспектах:

- у широкому — це оперний жанр, симфонічний жанр, камерний жанр і т.д.;
- вузькому — це велика опера, комічна опера, лірична опера, музична драма і т.д.; симфонія, камерна симфонія, сюїта; увертюра; симфонічна поема; соната, квартет і т.д.; арія, аріозо, каватина, романс, пісня і т.д.

Найпоширеніший поділ музичних жанрів на **вокальний та інструментальний** визначають склад виконавців і спосіб виконання, які, своєю чергою, диференціюються за специфічнішими ознаками.

Класифікувати музичні жанри можна за **умовами їх побутування та виконання**. За цією класифікацією розрізняють наступні жанри:

1. Народної музики (музичний фольклор)
2. Розважальної музики (в тому числі музика сучасної естради)
3. Камерної музики (що виконується камерними ансамблями)
4. Симфонічної музики (виконується великими оркестрами)
5. Хорової музики (виконується хоровими колективами)

6. Театральної музики (в тому числі опери, музики до спектаклів, кінофільмів тощо).

Музичний жанр володіє рядом функцій., а саме:

1. Комунікативні, пов'язані з організацією художнього спілкування;
2. Семантичні, що визначають зміст художнього твору;
3. Тектонічні (структуротворчі).

За змістовними ознаками музичні жанри можна класифікувати наступним чином:

1. Ліричні жанри
2. Епічні жанри
3. Концертні
4. Картинні (програмна музика)

Окремі дослідники розрізняють **первинні та вторинні жанри**. Первинні жанри — що жанри, які безпосередньо пов'язані з умовами їх побутування. Вторинні жанри — це такі, що сформувалися в умовах концертного виконавства.

Жанр музичного твору, зокрема й театрального, не завжди легко визначити однозначно. Дослідники вважають, що з плином історії музичного мистецтва можна розрізнити три основні форми його побутування. Це — синкретична, естетична та віртуальна форми.

У 20-х роках ХІХ ст. відбувся інтенсивний розвиток, взаємодія і модифікація жанрів у мистецтвах

Оперета — жанр театрально-музичного мистецтва; вистава, переважно розважального характеру, що поєднує розмовні діалоги, вокальну та інструментальну музику, хореографію й естрадне мистецтво. Історія жанру сягає 1858 року — прем'єри оперети «Орфей у пеклі» Жака Оффенбаха. Протягом наступних двадцяти років композитор і диригент поставив у своєму маленькому театрі «Буфф-Паризьєн» 89 оперет, який Ж.Оффенбаха відкрив у Парижі для постановки комічних вистав нового типу.

Найбільшого розвитку оперета досягла у Відні, у музичній столиці Європи. Австрійський композитор Йоганн Штраус (син), який отримав титул «короля вальсів», написав 16 оперет, найвідоміші з яких — «Летюча миша» і «Циганський барон». Життєрадісні й мелодійно яскраві оперети створили угорські творці так званої «нововіденської оперети» — Ференц Легар («Весела вдова») та Імре Кальман («Сильва», «Принцеса цирку»).

В українській культурі жанр оперети почав формуватися у творчості Семена Гулака-Артемівського і Миколи Лисенка — авторів музичних комедій. Музична комедія, або комічна опера, схожа з оперетою за жанровими ознаками. Наприклад, відому оперу «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемівського за змістом і характером образів, наявністю розмовних діалогів цілком можна

віднести до оперети. Саме цей жанр нагадує «Енеїда» М. Лисенка, написана за однойменною поемою класика української літератури Івана Котляревського.

Мюзикл — музично-сценічна вистава, у якій поєднуються різноманітні жанри і виражальні засоби естрадної та побутової музики, хореографічного, драматичного і оперного мистецтва.

Усі ці *споріднені жанри* — **оперети, музичні казки, мюзикли** — складають репертуар театрів оперети або театрів музичної комедії. В Україні: Київський національний академічний театр оперети, Одеський академічний театр музичної комедії ім. М. Водяного...

Засновником української модернової оперети став композитор Ярослав Барнич. Він збагатив цей жанр українськими образами й темами, чарівними піснями, сучасними танцювальними ритмами. Пісня-танго «Гуцулка Ксеня» з однойменної оперети стала однією з найпопулярніших українських пісень ХХ ст.

Попурі — інструментальна п'єса, яка складається з мелодій народних пісень і танців, популярних мотивів опер, оперет, балетів, кінофільмів; ці мотиви швидко (мозаїчно) змінюються. Попурі з оперет Йоганна Штрауса.

Музично-сценічним жанром, що ґрунтується на синтезі музики, слова, дії, є **опера**. В опері сценічна дія органічно поєднується із вокальною (солісти, ансамблі, хор) та інструментальною (оркестр) музикою, досить часто — з балетом і пантомімою, образотворчим мистецтвом (гримом, костюмами, декораціями, світловими ефектами, піротехнікою тощо). Як правило, оперу поділяють на сцени, акти, дії. Елементами опери є арія, ансамбль, хор, балетна сцена, увертюра, симфонічний антракт. Серед найвідоміших українських опер — «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемівського, «Тарас Бульба» і «Різдвяна ніч» Миколи Лисенка, «Богдан Хмельницький» Костянтина Данькевича, «Ярослав Мудрий» та «Украдене щастя» Юлія Мейтуса, «Лісова пісня» Віталія Кирейка. У більшості випадків опери пишуться за літературними сетами. Основою вокальних номерів є текст, який називається **лібрето**.

Балетні жанри – це різновиди балетних спектаклів, які визначаються їх зв'язком з літературою, театром і музикою. Початкова форми балету називалися *інтермедіями* або *дивертисментами*. Ці історичні різновиди втратили своє значення після виникнення у XVIII ст. балету як самостійної хореографічної вистави.

Балет — жанр класичного танцю, танцювальна театральна вистава, у якій музика поряд із танцем відіграє важливу роль у розвитку сюжету і створенні відповідного настрою. Це синтетичний вид сценічного мистецтва, у якому зміст вистави розкривається в основному засобами пластичного танцю, міміки і музики. Джерела виникнення балетного жанру закладені в народних іграх, хороводах,

сюжетних танцях тощо. Як самостійний жанр хореографічного мистецтва балет на Україні починає розвиватись у радянській період.

Поряд із класичними музичними жанрами існують напрями музики масових жанрів (джаз, диско, поп, рок, хіп-хоп тощо.)

Класифікація жанрів має багато варіантів. За т.зв. «жанровим змістом» жанри класифікуються наступним чином:

1. Культові та обрядові
2. Масово-побутові
3. Концертні
4. Театральні

3.Формування історико-побутових танців

Мова танцю є однієї з найдавніших та найзрозуміліших на Землі. У сиву давнину люди виконали пластичні рухи тіла, передаючи таким чином свої емоції, настрої, бажання, вкладаючи їх у певну систему обрядів, магічних дій та ритуалів. Свідком того є наскальні малюнки із зображенням танцюючих фігур, створені припустимо в період неоліту (8—5 тис. років до н.е.). До сих пір не існує єдиної думки про першість народження танцю, пісні чи музики. Не підлягає сумніву одне – поява танцю пов'язано з усвідомленням ритму в якості супроводу певної послідовності рухів тіла.

Хореографія – *chorea* – (з гр. танцювати і писати), спочатку означало як «записування танцю», пізніше під тим терміном почали уживати значення «танцювальне мистецтво» у всіх його проявах (кінець XIX ст.). Це вияв душі та технічної майстерності тіла. Раніше перевага надавалася настроєвості у виконанні, «вкладалася душа», у XX – XXI ст. – техніка виконання.

Хореографія – це вид танцювального мистецтва у всіх його проявах та різновидах. Мистецтво хореографії засноване на музично-організованих та умовних, образно-виразних рухах людського тіла.

Такі «мовні», характерно-виразні елементи, народжені у реальному житті, прийнято називати «пластичними інтонаціями» або «мотивами». У них криються витoki образної природи хореографії. Хореографія від самого початку свого існування є мистецтвом синтетичним: не існує без музики. Разом з тим, хореографія – **видовищне мистецтво**, у якому велику роль відіграють також просторова композиція танцю, вигляд самого танцюриста, його костюм, декораційне оформлення і т.д.

Виникнення танців пов'язане із трудовими процесами, іграми, старовинними обрядами, релігійними святами, які міцно увійшли у побут людей. У кожного народу, у кожній місцевості вони мали свої особливості. Побутові танці, які стали історичними, являють собою переробку народного танцювального матеріалу. Вони відображають особливості тої епохи, у яку виникли, характер середовища, у якому сформувались: у побудові та стилі танців, у музиці, у одязі танцюючих та їх манерах тощо проявляються риси культури.

Історико-побутовими танцями вважаються ті танці минулих часів, які набули широкого поширення далеко за межами своєї епохи та місця виникнення. Історичними вони названі, з одного боку, як танці минулого, з іншого – як ті, що увійшли в історію. Спроба систематизувати історико-побутовий танець була не раз. Натомість, часто за основу брали зовнішню структуру та ритмічні особливості, а народне походження та національну своєрідність опускали.

Німець Оскар Бі запропонував історію побутового танцю розділити на три періоди: італійський (до 1600 р.), франко-англійський (до 1800 р.), сучасний німецько-слов'янський (це – механічний підхід).

Поділ історико-побутового танцю за принципом історизму на чотири групи за Маргаритою Васильєвою-Рождественською (1889 – 1971)). Перша (найбільша), це справді народні взірці. Друга група – танцювальні композиції та схеми з класичних праць по бальному танцю. Третя група – найкращими сценічними формами побутовго танцю є класичний менует М.Петіпа, екосез А.Горського, також танці, створені видатними хореографами. Четверта група – авторські танці М.В.-Р., створені на основі вивчення іконографічних, літературних та музичних джерел.

Створенню нових танцювальних форм та суворій канонізації танцю, розвитку театрального мистецтва немало сприяло. Зроблені дослідження французькими хореографами теоретичні узагальнення лягли в основу майже всіх посібників танцю, які вийшли у більш пізню епоху. Музика до XVIII ст. була тісно пов'язана із побутовим танцем. Народний та побутовий танець Франції XVI – XVII ст. зіграв виключно велику роль в розвитку балетного театру та сценічного танцю. Хореографія оперно-балетних вистав XVI, XVII та поч. XVIII століть складалось з тих самих танців, які придворне суспільство виконувало на балах та святах. Тільки наприкінці XVIII ст. відбулося остаточне розмежування побутового та сценічного танців.

Професіональне мистецтво хореографії упродовж всієї своєї історії спиралося на народний танець, використовуючи його елементи, змінюючи їх відповідно до потреб та умов виконання. Найвищою формою хореографії є балет, яки водночас є різновидом театрального мистецтва. У балеті хореографія є центром синтезу мистецтва, який органічно поєднує у собі музику та театр.